

Władysław Anders 1892–1970

Generał broni Wojska Polskiego. Podczas wojny obronnej w 1939 roku dowodził Nowogródzką Brygadą Kawalerii w bitwie pod Mławą, a następnie Grupą Operacyjną Kawalerii swojego imienia, z którą stoczył ciężkie walki przeciwko Niemcom w okolicach Tomaszowa Lubelskiego. Przebijając się na Węgry, 29 września, w okolicach Sambora generał Anders został ranny, po czym dostał się do niewoli sowieckiej. Został uwolniony po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej i mianowany dowódcą Polskich Sił Zbrojnych w ZSRS. Na skutek ciężkich warunków bytowych zdecydował o ewakuacji polskich żołnierzy i cywilów do Iranu (lato 1942 roku). Został dowódcą Armii Polskiej na Wschodzie, którą przekształcono w 2 Korpus Polski. Dowodził nim w kampanii włoskiej (m.in. w bitwie o Monte Cassino).

Po zakończeniu wojny pozostał na emigracji. 26 września 1946 roku Prezydent RP mianował go Generalnym Inspektorem Sił Zbrojnych i Naczelnym Wodzem. Tego samego dnia decyzją Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, został pozbawiony polskiego obywatelstwa.

Był bardzo aktywny politycznie. 4 sierpnia 1954 roku na skutek konfliktu z Augustem Zaleskim (Prezydentem RP na uchodźstwie) został zwolniony z zajmowanych stanowisk i przeniesiony w stan spoczynku. W odpowiedzi gen. Anders wszedł do Rady Trzech (był to kolegiálny, niekonstytucyjny organ opozycyjny w stosunku do Rządu RP na Uchodźstwie).

Zmarł 12 maja 1970 roku w Londynie. Został pochowany wśród swoich żołnierzy na Polskim Cmentarzu Wojennym na Monte Cassino, we Włoszech.

Fot. Czesław Datka, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Władysław Anders 1892–1970

Urodził się w majątku Krośnice (powiat kutnowski), którego administratorem był jego ojciec, Albert. Wywodził się ze spolonizowanej rodziny o korzeniach w Niemczech, Szwecji i na Węgrzech, należącej do wyznania ewangelicko-augsburskiego. Miał trzech braci, którzy również zostali oficerami; wszyscy zasłużyli sobie na Virtuti Militari, a w 1945 r. służyli w II Korpusie, a więc pod jego dowództwem.

Po zdaniu w 1910 r. matury (uczył się w Warszawie) odbył 12-miesięczną służbę wojskową jako tzw. jednoroczny ochotnik, kończąc ją w stopniu chorążego. W 1911 rozpoczął studia na wydziale mechanicznym politechniki w Rydze. Gdy wybuchła I wojna światowa, od września 1914 r. służył w pułku dragonów. Po ukończeniu kursu w petersburskiej Akademii Sztabu Generalnego został szefem sztabu dywizji piechoty nad Morzem Czarnym. We wrześniu 1917 r. wstąpił do polskiego I Korpusu, sformowanego na Białorusi; został w nim szefem sztabu I Dywizji Strzelców. Gdy w 1918 r. Korpus rozwiązano, wyjechał do Warszawy.

Po wybuchu powstania wielkopolskiego, już jako podpułkownik, Władysław Anders zasilł jego kadrę dowódczą; pełnił funkcję szefa sztabu. W kwietniu 1919 r. objął komendę nad 1 Pułkiem Ułanów Wielkopolskich i dowodził nim podczas wojny polsko-bolszewickiej, bijąc się nad Berezyną i Dnieprem. Bitwa warszawska go ominęła, ponieważ 29 lipca został ciężko ranny. Do służby wrócił jesienią. Za męstwo i umiejętności dowódcze odznaczono go w 1921 r. Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari.

Przed kasynem oficerskim w Biedrusku, rok 1924, zbiory Biblioteki Narodowej

Władysław Anders z rodziną, ok. 1930 roku, zbiory Biblioteki Narodowej

Władysław Anders 1892–1970

W październiku 1921 r. wysłano go do francuskiej Szkoły Sztabu Generalnego; dwa lata spędzone w Paryżu określił jako jedno z najlepszych w życiu.

Po powrocie został awansowany do stopnia pułkownika i był szefem sztabu Generalnego Inspektora Kawalerii.

Podczas przewrotu majowego w 1926 r. stanął po stronie rządu i prezydenta, ale po wygranej piłsudczyków nie był szykanowany i wkrótce zaczął dowodzić dużymi jednostkami kawalerii. Od 1937 r., już jako generał brygady (awansowano go 3 lata wcześniej), miał pod komendą Nowogródzką Brygadę Kawalerii w Baranowiczach. Oceniano go wysoko. Był widziany jako dowódca dywizji lub nawet korpusu.

Zdobył sobie także uznanie poza wojskiem, wygrywając wiele konkursów jeździeckich; w 1932 r. stał na czele ekipy polskiej, która podczas Pucharu Narodów we francuskiej Nicei wygrała 4 pierwsze nagrody. Jak na zapalonego koniarza przystało, miał własną stadninę.

Manewry wojskowe na Wołyniu, rok 1925, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Święto 15 Pułku Ułanów Poznańskich w Poznaniu, ppor. Marian Łukowski podczas konkursu skoków przez przeszkody, rok 1935, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Władysław Anders 1892–1970

1 września 1939 r. jednostka Andersa wchodziła w skład słabej Armii „Modlin” i zajmowała pozycje na jej lewym skrzydle, w rejonie Lidzbarka. Po walkach osłonowych na granicy z Prusami Wschodnimi, rozpoczęła w nocy z 3 na 4 odwrót ku Płockowi. Za dnia jej jadący samochodem dowódca został trafiony przez odłamek bomby lotniczej w plecy i stracił na krótko władzę w nogach. 13 września, po dotarciu przez Puszcę Kampinoską na tereny na południe od Warszawy, kierował próbą odbicia Mińska Mazowieckiego. W jej trakcie otrzymał rozkaz oderwania się od wroga i przejścia na tzw. przedmoście rumuńskie. Gdy rozpoczęła się sowiecka inwazja na Polskę, Nowogródzka Brygada Kawalerii była jeszcze na Lubelszczyźnie. Wobec niekorzystnego rozwoju sytuacji Anders postanowił przedzierać się na Węgry i 27 września, po wystrzelaniu resztek amunicji w starciach z Niemcami, musiał rozwiązać oddziały. Dwa dni później został dwukrotnie ranny w potyczce jego grupki jeźdźców z sowieckim oddziałem i nazajutrz znalazł się w niewoli.

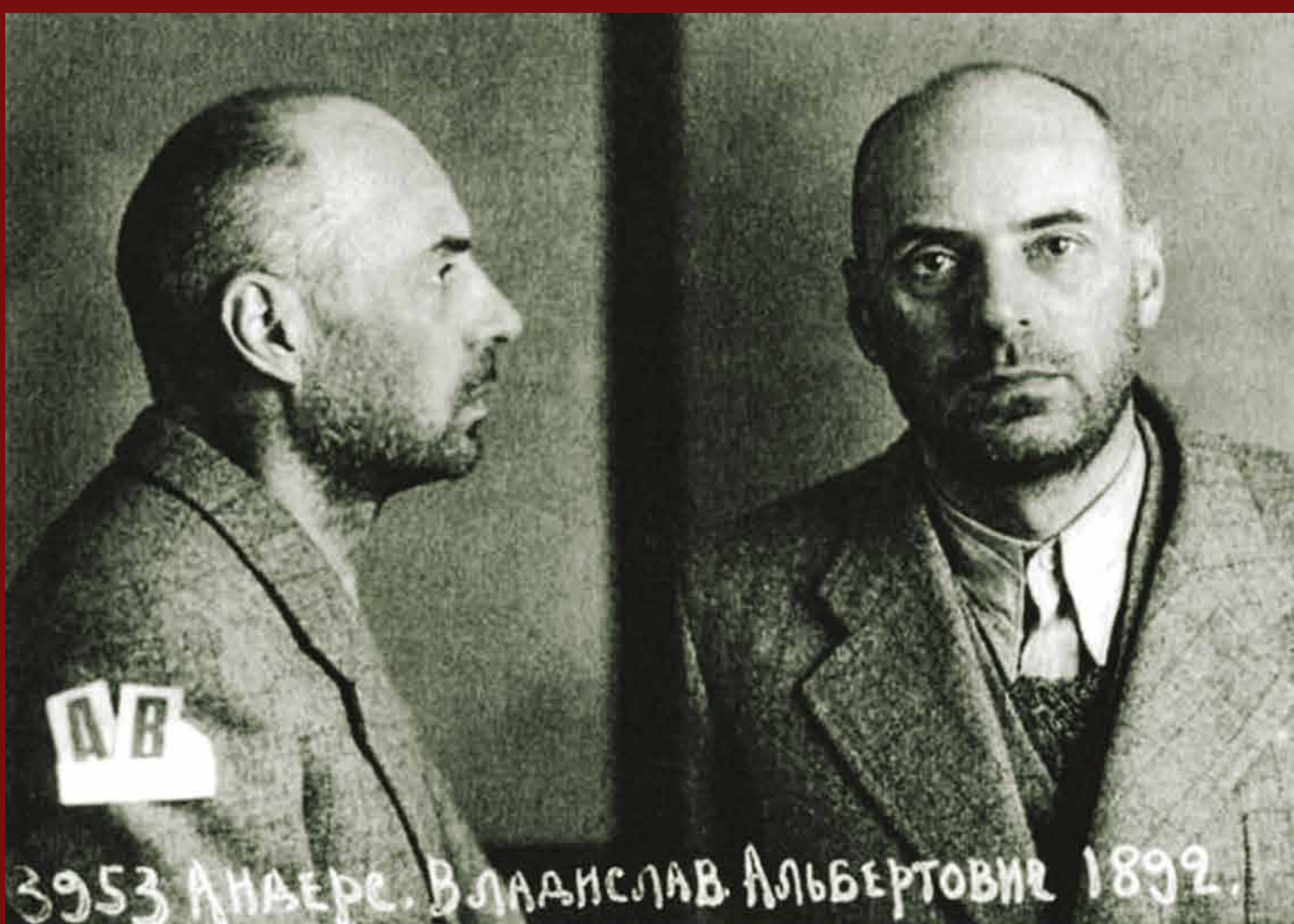
Gdy w grudniu, po pobycie w szpitalu, odmówił wstąpienia do Armii Czerwonej, trafił jako rzekomy cywil do więzienia Brygidki we Lwowie, gdzie ledwie przeżył. Pod koniec lutego 1940 r. został nieoczekiwanie stamtąd zabrany do moskiewskiej Łubianki, gdzie warunki były zdecydowanie lepsze. Po miesiącach izolacji od świata zewnętrznego przeniesiono go do celi wieloosobowej, gdzie spotkał wielu Polaków. Był więziony do sierpnia 1941 r.

25 Pułk Ułanów (wchodzący w skład Nowogródzkiej BK), zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Zniszczona haubica Skoda wz. 14/19, IX 1939 r. zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Gen. Anders po aresztowaniu przez NKWD, 1940 r., zbiory Centralnego Archiwum Wojskowego

Władysław Anders 1892–1970

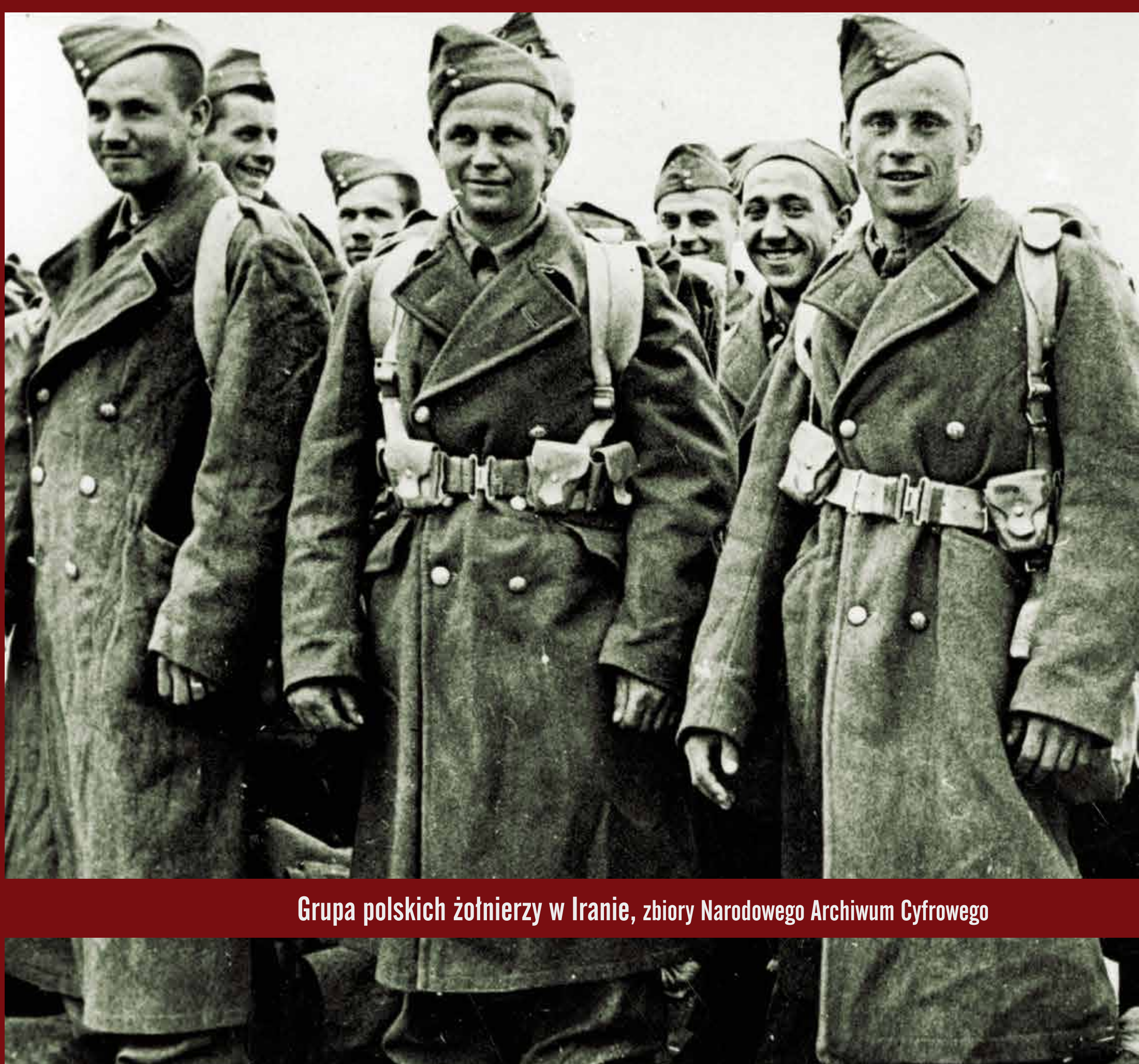
Rezultatem niemieckiego najeźdu na kraj Stalina był zawarty 30 lipca układ Sikorski–Majski, na mocy którego aresztowani i wywiezieni w głąb ZSRS Polacy zostali objęci „amnestią”, mającą na celu utworzenie z nich armii u boku Armii Czerwonej. Sikorski mianował na jej dowódcę Andersa, który musiał sobie radzić z mnóstwem problemów organizacyjnych po napływie tysięcy wynędzniałych ludzi do ośrodków formowania, a także z bardzo dotkliwym brakiem kadry oficerskiej. Gdy „gospodarze” zażądali wysłania na front choćby dywizji odmówił. A gdy w marcu 1942 r. mocno zredukowali racje żywnościowe, zarządził ewakuację części wojska i uchodźców cywilnych. Wyjechało wtedy do Persji (Iran) 33 tys. żołnierzy i prawie 11 tys. cywilów, w tym 3100 dzieci; wielu z nich dzięki temu przeżyło. W sierpniu, w porozumieniu z Brytyjczykami, którzy chcieli dzięki temu złuzować jednostki chroniące złoża ropy naftowej w Iraku, Andersowi rozkazano ewakuować resztę. Druga ewakuacja objęła 44 tys. żołnierzy i urzędników oraz ponad 25 tys. cywilów. Na mocy rozkazów Andersa dla łącznie prawie 14 tys. dzieci utworzono w Iranie, a potem Iraku, Palestynie i Egipcie, sierocińce, domy opieki i szkoły. Ewakuowane oddziały i mająca za sobą obronę Tobruku Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich dały początek Armii Polskiej na Wschodzie. Rok później nowy Wódz Naczelny, gen. Kazimierz Sosnkowski, po jej inspekcji ujawnił, że będący jej trzonem, utworzony pod koniec lipca 1943 r., 2 Korpus pójdzie „szlakiem znanym dobrze z dziejów ojczystych – z ziemi włoskiej do polskiej”.

Obóz Armii Polskiej w ZSRS, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Dzieci z Junackiej Szkoły Powszechnej, Palestyna, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

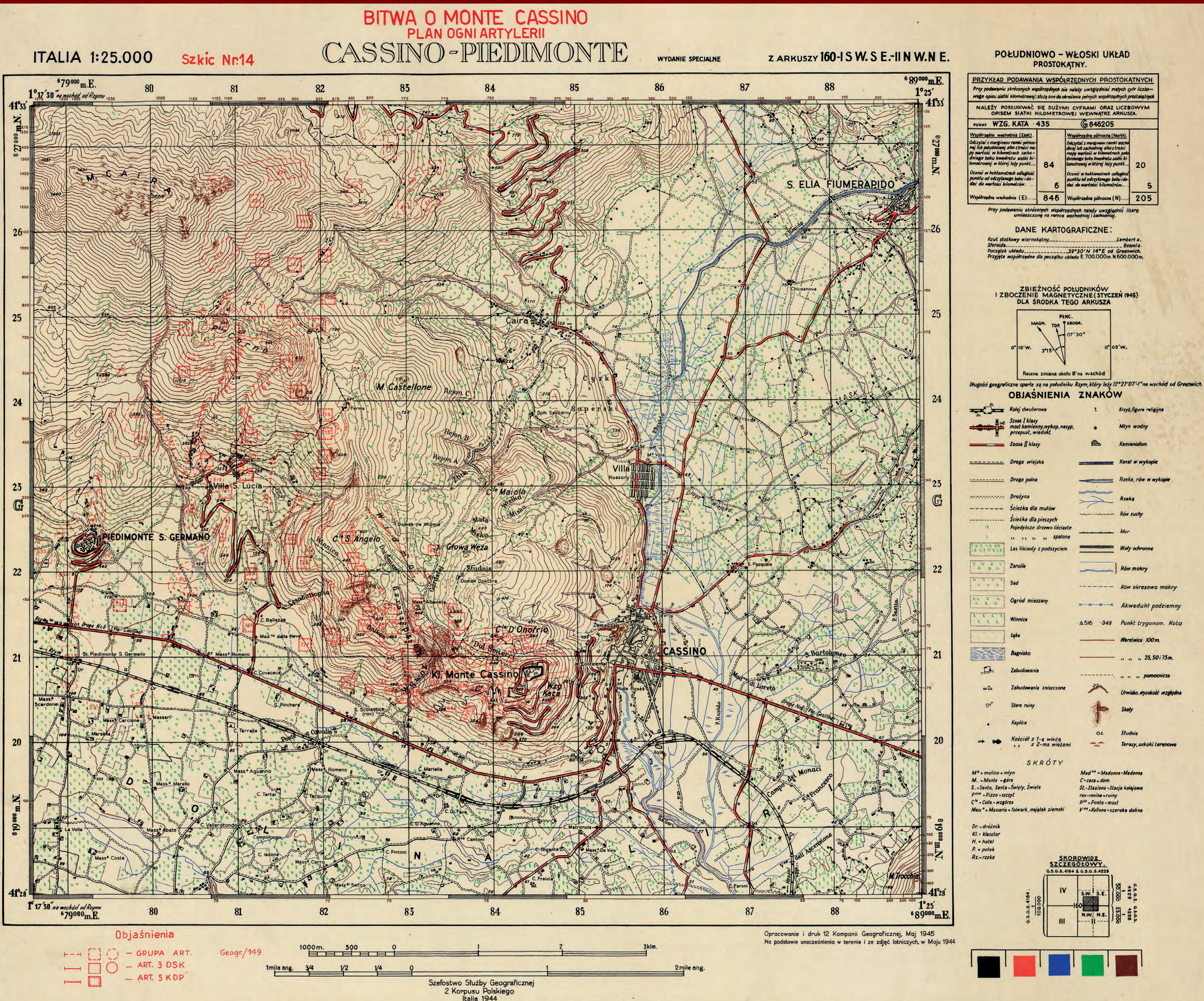
Grupa polskich żołnierzy w Iranie, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

1892–1970

Na początku 1944 r. jednostki 2 Korpusu (ok. 48 tysięcy żołnierzy) znalazły się w portach południowej części Włoch. Działania bojowe zaczęły od obronnych na linii rzeki Sangro. Później Anders zgodził się na użycie ich w natarciu na bronione przez elitarne jednostki niemieckie pozycje w pobliżu klasztoru na Monte Cassino. Pierwsze, rozpoczęte 11 maja, zakończyło się niepowodzeniem. Sukces przyniosło drugie, 18 maja na ruinach opuszczonego przez Niemców klasztoru podniesiona została polska flaga. Dobrze poszło również dywizjom alianckim na skrzydłach, co oznaczało otwarcie drogi do Rzymu.

Odprawa przed bitwą, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Władysław Anders 1892–1970

2 KORPUS POLSKI W BITWIE O MONTE CASSINO 11–18 MAJA 1944

Żołnierze 2 Korpusu Polskiego w natarciu pod Monte Cassino, maj 1944 r., fot. archiwum Mariana Zimnala, zbiory Imperial War Museums

Transport rannego, Monte Cassino, maj 1944 r., fot. archiwum Grażyny Rutowskiej, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Władysław Anders 1892–1970

WYZWOLENIE ANKONY 18 LIPCA 1944

Żołnierze 2 Korpusu Polskiego na przedmieściach Ankony, fot. archiwum Tadeusza Szumańskiego, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Zniszczone niemieckie działo pancerne StuG III, fot. archiwum Tadeusza Szumańskiego, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Władysław Anders

1892–1970

BOLONIA 21 KWIETNIA 1945

Polska flaga nad Bolonią, fot. archiwum Tadeusza Szumańskiego, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

W lutym 1945 r. Churchill, Roosevelt i Stalin zdecydowali na Krymie o utracie przez Polskę Kresów Wschodnich i uznaniu rządu w Warszawie. Dla wywodzących się stamtąd żołnierzy 2 Korpusu był to straszny cios i Anders musiał użyć całego swego autorytetu, by przekonać ich, że dalsza walka u boku wiarołomnych i niewdzięcznych sojuszników ma sens. Użył argumentu, że być może kiedyś we własnej obronie będą musieli walczyć z Armią Czerwoną i opuszczenie ich osłabiłoby przyszłą pozycję Polski. Gdy jako pełniący obowiązki Wodza Naczelnego spotkał się z Churchillem, nadzieje na przekonanie go do twardszej postawy wobec Stalina nie spełniły się. Mimo to 2 Korpus wziął udział w ostatniej ofensywie aliantów we Włoszech, kończąc go zdobyciem 21 kwietnia 1945 r. Bolonii.

Żołnierze 1 Pułku Ułanów Krechowieckich, Bolonia, fot. archiwum Tadeusza Szumańskiego, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

niepodległa

Muzeum Historyczne w Lublinie

Wystawa zrealizowana w ramach projektu pn. Trzech generatów — wystawa plenerowa z katalogiem, dofinansowanego ze środków Biura „Niepodległa” w ramach Programu Dotacyjnego „Niepodległa”

Władysław Anders 1892–1970

W maju 1946 r. ogłoszono demobilizację oddziałów polskich we Włoszech. Żołnierze mogli wrócić do będącej państwem satelickim ZSRS ojczyzny lub pozostać na Zachodzie. Mniej więcej połowa wybrała to pierwsze rozwiązanie. Wielu „byłych andersowców” aresztowano, inni byli długo szykanowani, a rezultaty ich walki marginalizowano. Z Andersa kpiono jako z tego, który wróci na białym koniu i przyniesie Polsce wolność. We wrześniu 1946 r. został pozbawiony obywatelstwa polskiego przez Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej. Były dowódca 2 Korpusu osiedlił się w Londynie. Pod koniec 1946 r. został mianowany Generalnym Inspektorem SZ, czyli Naczelnym Wodzem na wypadek spodziewanej nowej wojny. Trzy lata później wybrano go na przewodniczącego Głównej Komisji Skarbu Narodowego, a 18 maja 1954 r. prezydent August Zaleski awansował Andersa do stopnia generała broni. Miesiąc później, ponieważ Zaleski nie zrzekł się urzędu po upływie 7-letniej kadencji, wypowiedział mu posłuszeństwo i wszedł do Rady Trzech, organu zastępującego prezydenta. W rezultacie doszło do rozłamu emigracji niepodległościowej, który podkopywał pozycję władz Polski na uchodźstwie. W tym konflikcie Anders miał po swojej stronie większość wojskowych, co czyniło ją silniejszym ośrodkiem.

Zmarł w Londynie 2 maja 1970 r. Uroczystości pogrzebowe odbyły się w katedrze westminsterskiej, z udziałem reprezentantów królowej Elżbiety II i prezydenta USA. Specjalny samolot RAF-u dostarczył trumnę do Włoch, by zgodnie ze swoim życzeniem został pochowany na cmentarzu Monte Cassino.

Z prezydentem Władysławem Raczkiewiczem, marzec 1946, fot. Czesław Datka, zbiory NAC

Władysław Anders z żoną i córką, rok 1970, fot. archiwum T. Szumańskiego, zbiory NAC

Polski Cmentarz Wojenny na Monte Cassino, fot. archiwum o. Adama Studzińskiego, zbiory NAC

Stanisław Maczek

1892–1994

Fot. Czesław Datka, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Generał broni Wojska Polskiego. Podczas kampanii wrześniowej w 1939 roku dowódca (w stopniu pułkownika) 10 Brygady Kawalerii (pierwszej polskiej jednostki pancerno-motorowej), która brała udział w bitwach pod Jordanowem, Łańcutem, Rzeszowem i Lwowem. 19 września jednostka przekroczyła granicę węgierską i została rozwiązana. 21 października 1939 roku płk Maczek przedostał się do Francji, gdzie został awansowany do stopnia generała brygady i otrzymał zadanie odtworzenia 10 Brygady Kawalerii Pancernej. Po agresji Niemiec na Francję jednostka brała udział w walkach obronnych w Szampanii. Po wyczerpaniu paliwa i amunicji Brygada została rozformowana.

21 września dotarł do Wielkiej Brytanii. Został mianowany dowódcą 2 Brygady Strzelców, przekształconej w 10 Brygadę Kawalerii Pancernej, a następnie w 1 Dywizję Pancerną.

1 sierpnia 1944 roku Dywizja została przewieziona do Normandii. W składzie 2 Korpusu Kanadyjskiego Polacy brali udział w bitwie pod Falaise, a w kolejnych miesiącach wyzwalała miasta na terenie Belgii i Holandii.

4 maja 1945 roku Dywizja zajęła niemiecką bazę Kriegsmarine w Wilhelmshaven, gdzie zakończyła swój szlak bojowy.

26 września 1946 roku generał Maczek, decyzją Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, został pozbawiony polskiego obywatelstwa.

Po demobilizacji pozostał na emigracji w Edynburgu. Pozbawiony środków do życia, podjął pracę jako sprzedawca i barman. Zmarł w wieku 102 lat w Edynburgu. Został pochowany na polskim cmentarzu wojskowym w Bredzie.

Stanisław Maczek 1892–1994

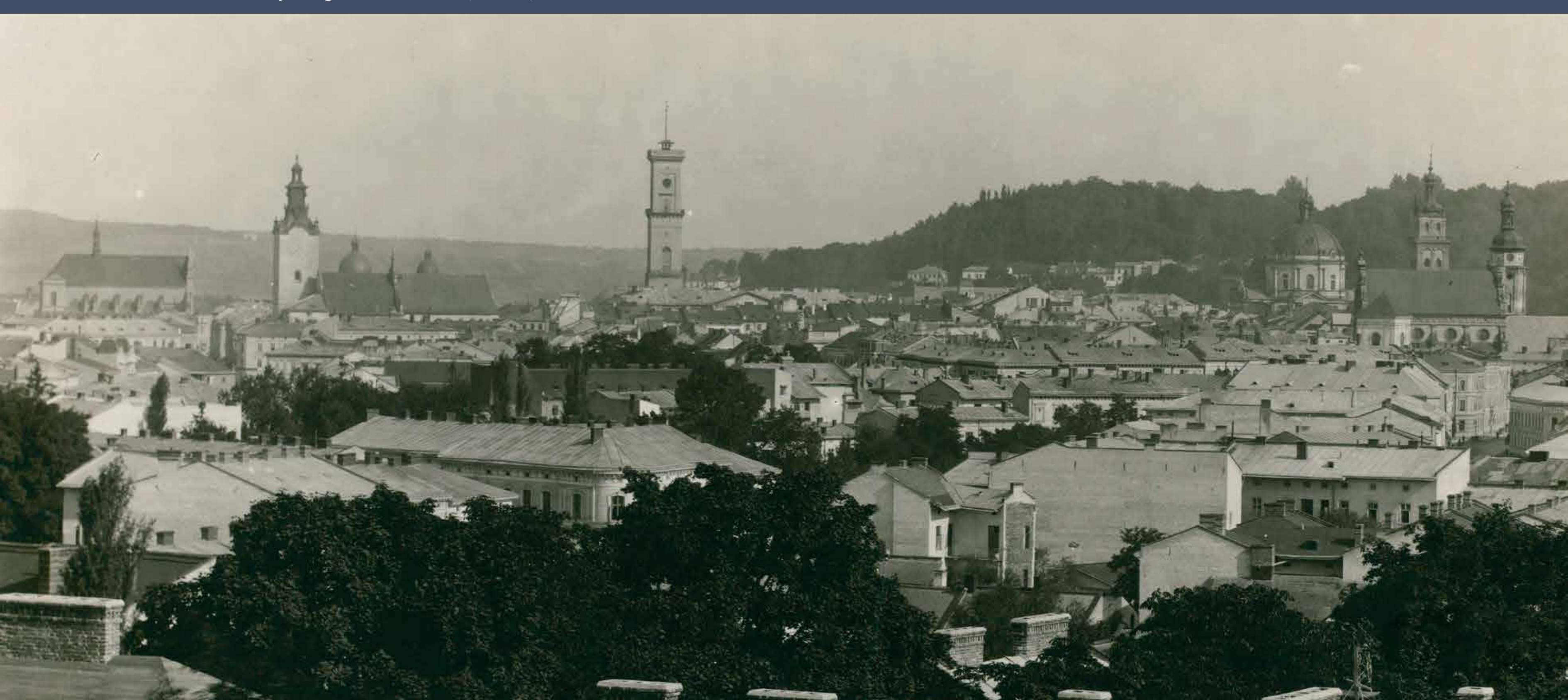

Anna z Czernych, matka gen. Maczka, zbiory Karoliny Maczek-Skillen

Witold Maczek, ojciec gen. Maczka, zbiory Karoliny Maczek-Skillen

Urodził się 31 marca 1892 r. w Szczercu pod Lwowem, w Galicji, był synem prawnika o korzeniach chorwackich, jego matka pochodziła z rodziny ziemiańskiej. Miał dwóch młodszych braci i brata bliźniaka, którzy zginęli podczas wojen z lat 1914–1920. Po zdanej doskonale przez niego maturze przeniósł się z rodziną z Drohobycza do Lwowa i od 1910 r. studiował filozofię i filologię polską na Wydziale Humanistycznym tamtejszego Uniwersytetu. Pierwsze przeszkolenie wojskowe odbył w niepodległościowym, paramilitarnym Związku Strzeleckim. W lipcu 1914 r. został wcielony do armii austriackiej. Po wybuchu I wojny światowej skierowano go na kurs oficerski. Sprawność fizyczna i zmysł taktyczny sprawiły, że trafił po nim do elitarnego pułku strzelców alpejskich. Dowodził w nim plutonem, walcząc najpierw przeciwko Rosjanom na Pokuciu, a potem na froncie włoskim. Od 1916 r. dowodził kompanią, zasługując sobie na wiele odznaczeń. W lutym 1918 został ranny, podczas urlopu po wyjściu ze szpitala uzyskał dyplom swojej uczelni.

Panorama Lwowa, 1894 rok, fot. Franciszek Rychnowski, zbiory Biblioteki Narodowej

Stanisław Maczek 1892–1994

Już 14 listopada, porucznik Maczek rozpoczął służbę w Wojsku Polskim jako dowódca kompanii. W maju 1919 r. objął komendę nad dysponującą wozami konnymi „lotną kompanią szturmową”, której używano w sytuacjach kryzysowych. Na jej czele wyróżnił się 26 czerwca podczas starcia pod Żurawnem, obserwowanego przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego. W rezultacie został awansowany na kapitana, bezpośrednio na polu bitwy.

Podczas wojny polsko-bolszewickiej został dowódcą batalionu szturmowego, który w połowie sierpnia 1920 r. zdobył miasto Wareż, przyczyniając się do pokonania Armii Konnej Siemiona Budionnego. W tym czasie po raz pierwszy miał okazję obserwować czołgi w akcji bojowej. Po zakończeniu działań wojennych kapitan Maczek, odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari, postanowił pozostać w czynnej służbie wojskowej. W połowie października 1924 r., już jako major, ukończył kurs doszkalający w Wyższej Szkole Wojennej. Jej komendant napisał o nim w opinii służbowej: „Wielkie zalety charakteru i duża wartość moralna. Bardzo energiczny, pełen inicjatywy. Oficer o gruntownej wiedzy wojskowej i doświadczeniu liniowym.” Jako dowódca 81 Pułku Piechoty (Grodno, 1930–1934) zasłużył sobie również na doskonałe opinie i oceny.

W lutym 1935 r. został dowódcą piechoty w częstochowskiej 7 Dywizji. Dużo wcześniej, w czerwcu 1928 r., zawarł związek małżeński z Zofią Kuryś, z którą przeżył 65 lat, doczekując się córki Renaty (1931) i syna Andrzeja (1934).

Pułkownik Stanisław Maczek, Grodno, ok. 1930 r., fot. N. Rubinstein, zbiory NAC

Stanisławów, ok. 1931 r., z żoną Zofią i córką Renatą, zbiory Karoliny Maczek-Skillen

Stanisław Maczek 1892–1994

30 października 1938 r. płk Maczek objął komendę nad 10 Brygadą Kawalerii, pierwszą dużą jednostką motorową Wojska Polskiego. Choć był oficerem piechoty i nie wywodził się z Legionów, miało o tym zdecydować to, że dał się poznać jako zwolennik wojny manewrowej, prowadzonej przez szybkie, mające dużą samodzielność, jednostki pancerne. Wyrażane są jednak opinie, że przydział miał na celu odsunięcie go na boczny tor. W połowie sierpnia 1939 r. 10 Brygada, jednostka o równowartości „dwóch dobrych batalionów, silnie wyposażonych w broń p panc. i maszynową, minimalnie w czołgi”, została odwodem Armii „Kraków”. Od 1 września pełniła rolę „straży pożarnej”, spowalniając natarcia wojsk niemieckich, m.in. pod Jordanowem. Tydzień później powstrzymała oddziały przeciwnika pod Rzeszowem, a następnie Łącutem. 15 września, po odwrocie za San, zaczęła bronić Lwowa, ale trwało to tylko 2 dni, ponieważ rezultatem sowieckiej inwazji na Polskę był rozkaz Naczelnego Wodza, by wycofała się z walki, a ostatecznie, by przeszła na Węgry. 19 września granicę przekroczyło ok. 1,5 tysiąca żołnierzy brygady z resztą ciężkiego sprzętu. Była jedyną dużą jednostką Wojska Polskiego, która nie uległa rozbiciu lub rozproszeniu ani też nie dostała się do niewoli. Wynikało to z dobrego wyszkolenia brygady i umiejętności jej dowódcy, który 21 października dotarł z rodziną (zabraną przejazdem ze Stanisławowa) do Francji, a 15 listopada otrzymał awans na generała brygady. Doszedł do tego Krzyż Złoty Orderu Virtuti Militari.

Żołnierze 10 Brygady Kawalerii w Jurgowie na Spiszu, XI 1938 r., zbiory NAC

Żołnierze 10 Brygady Kawalerii po przekroczeniu granicy polsko-węgierskiej, IX 1939 r.

Fot. FORTEPAN / Berkó Pál

Stanisław Maczek 1892–1994

We Francji był najpierw dowódcą ośrodka w Coëtquidan, gdzie odtwarzano oddziały polskie. Od początku starał się, by powstała jednostka pancerna, której pierwotną kadrę tworzyliby jego ostatni podkomendni. Brak życzliwego podejścia ze strony władz francuskich sprawił, że dopiero w maju 1940 r., już po tym, jak Niemcy rozpoczęli podbój Europy Zachodniej, świeżo utworzona 10 Brygada Kawalerii Pancernej otrzymała sprzęt bojowy. 7 czerwca, jej najlepiej wyszkolona i wyposażona część (ok. 1700 żołnierzy, kilkadziesiąt czołgów), została skierowana na front w Szampanii. Mimo pełnej świadomości, że kampania jest przegrana, gen. Maczek zdecydował, że będzie walczyć do końca, osłaniając rozsypujące się dywizje francuskie. 16 czerwca, mając już tylko 17 czołgów, zgodnie z rozkazem zdobył Montbard, wygrywając nocną potyczkę. Nazajutrz, z powodu znalezienia się w okrążeniu musiał rozkazać zniszczyć sprzęt i przebijać się małymi grupami na południe. W połowie lipca dotarł do Marsylii, a stamtąd razem z transportem zdemobilizowanych żołnierzy arabskich, w przebraniu, popłynął do Oranu (Algieria), następnie kolejną do Maroka, gdzie czekała już rodzina. 21 września, poprzez Lizbonę i Gibraltar, przedostał się wraz ze swoimi bliskimi (drogą lotniczą) do Wielkiej Brytanii.

Ciagniki opancerzone Renault UE 131, Francja, 1940 r., fot. Czesław Datka, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Stanisław Maczek 1892–1994

SCARBOROUGH, WIELKA BRYTANIA

Piechota podczas ćwiczeń, lipiec 1944, fot. Czesław Datka, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Kolumna transportowa, lipiec 1944, fot. Czesław Datka, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Czołg dowodzenia gen. Maczka podczas ćwiczeń w Scarborough, lipiec 1944, fot. Czesław Datka, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

W październiku został dowódcą 2 Brygady Strzelców, utworzonej z ewakuowanych z Francji żołnierzy jego poprzedniej jednostki (było ich ok. 500). Miesiąc później przywrócono jej poprzednią nazwę. 25 lutego 1942 r. rozkazem gen. Sikorskiego utworzona została 1 Dywizja Pancerna, której skład osobowy uzupełniali Polacy ewakuowani ze Związku Sowieckiego, a potem obywatele polscy wcieleni do Wehrmachtu i wzięci do niewoli przez aliantów podczas walk w Afryce Północnej. Jej dowódca, cieszący się dużym szacunkiem podkomendnych od czasów 10 Brygady Kawalerii, wykazywał taką troskę o wszystkich, że nadano mu przydomek „Baca”, który stał się nieoficjalnym pseudonimem podczas kampanii na zachodzie Europy. Wiosną 1944 r., po ponad dwóch latach formowania i szkolenia, dywizję uznano za gotową do działań bojowych. W połowie lipca została przygotowana do przerzutu na front w Normandii. Liczyła ok. 16 tys. ludzi, miała na wyposażeniu 381 czołgów, 473 armaty i ok. 4 tys. pojazdów mechanicznych.

Stanisław Maczek 1892–1994

BITWA POD FALAISE 7–21 VIII 1944

Wyładunek w sztucznym porcie Mulberry, fot. Harrison, zbiory Imperial War Museums

Shermany 1 Dywizji Pancernej w Normandii, fot. Wilkes, zbiory Imperial War Museums

Bitwa pod Falaise 7 sierpnia – 21 sierpnia 1944 r.

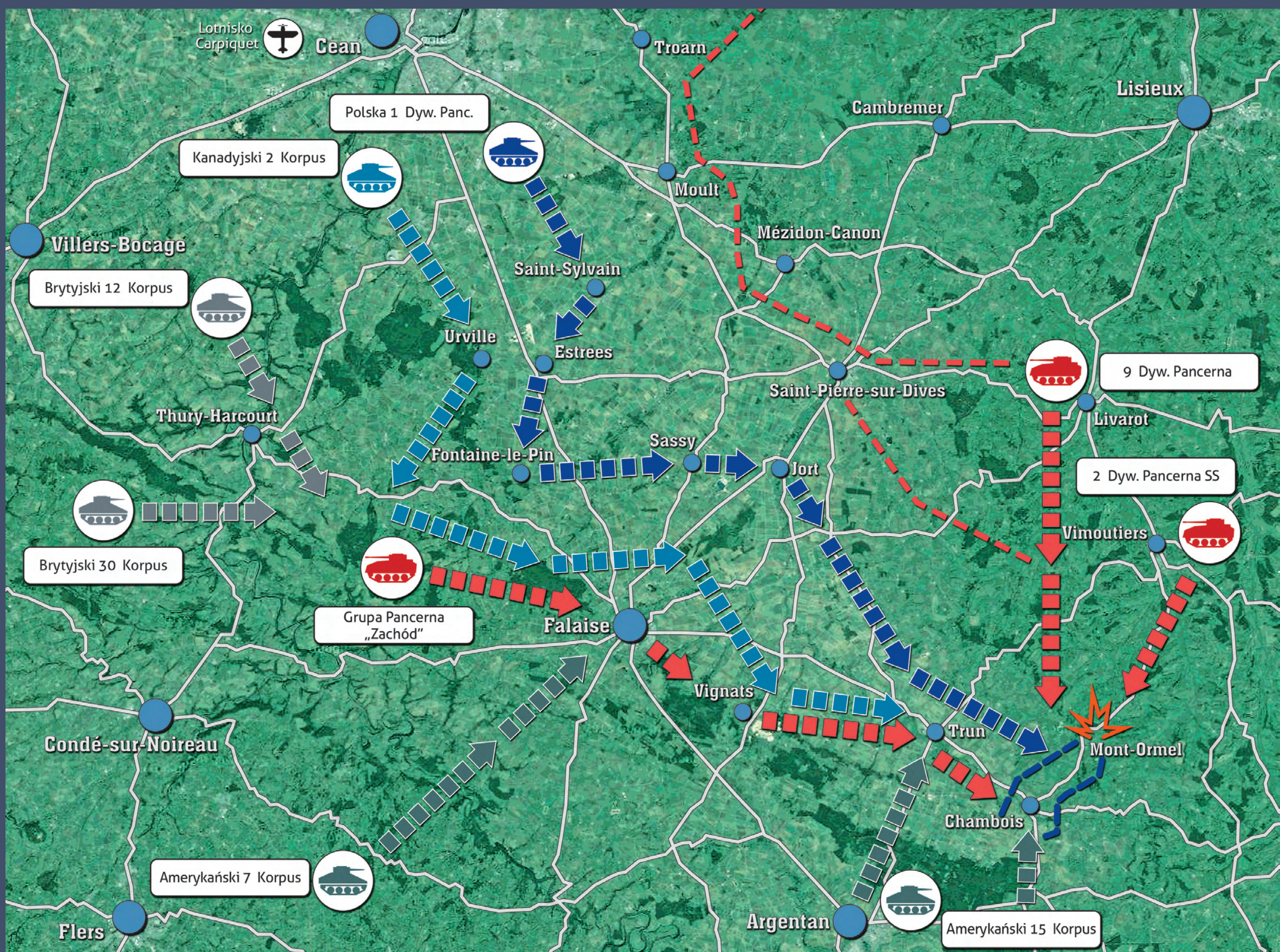
Stany
Zjednoczone
Wlk. Brytania
Kanada
Polska

III Rzesza

ponad 6000 zabitych
(w tym 588 Polaków)
ok. 54 000 rannych i zaginionych
(w tym 1114 Polaków)

ponad 12 000 zabitych
ok. 50 000 rannych i zaginionych
ok. 60 000 wziętych do niewoli

■ kierunki działania oddziałów amerykańskich
■ kierunki działania oddziałów polskich
■ kierunki działania oddziałów kanadyjskich
■ kierunki działania oddziałów niemieckich
■ pozycje obronne oddziałów polskich
■ pozycje obronne oddziałów niemieckich

Mapa opracowana na podstawie <https://maps.google.pl>

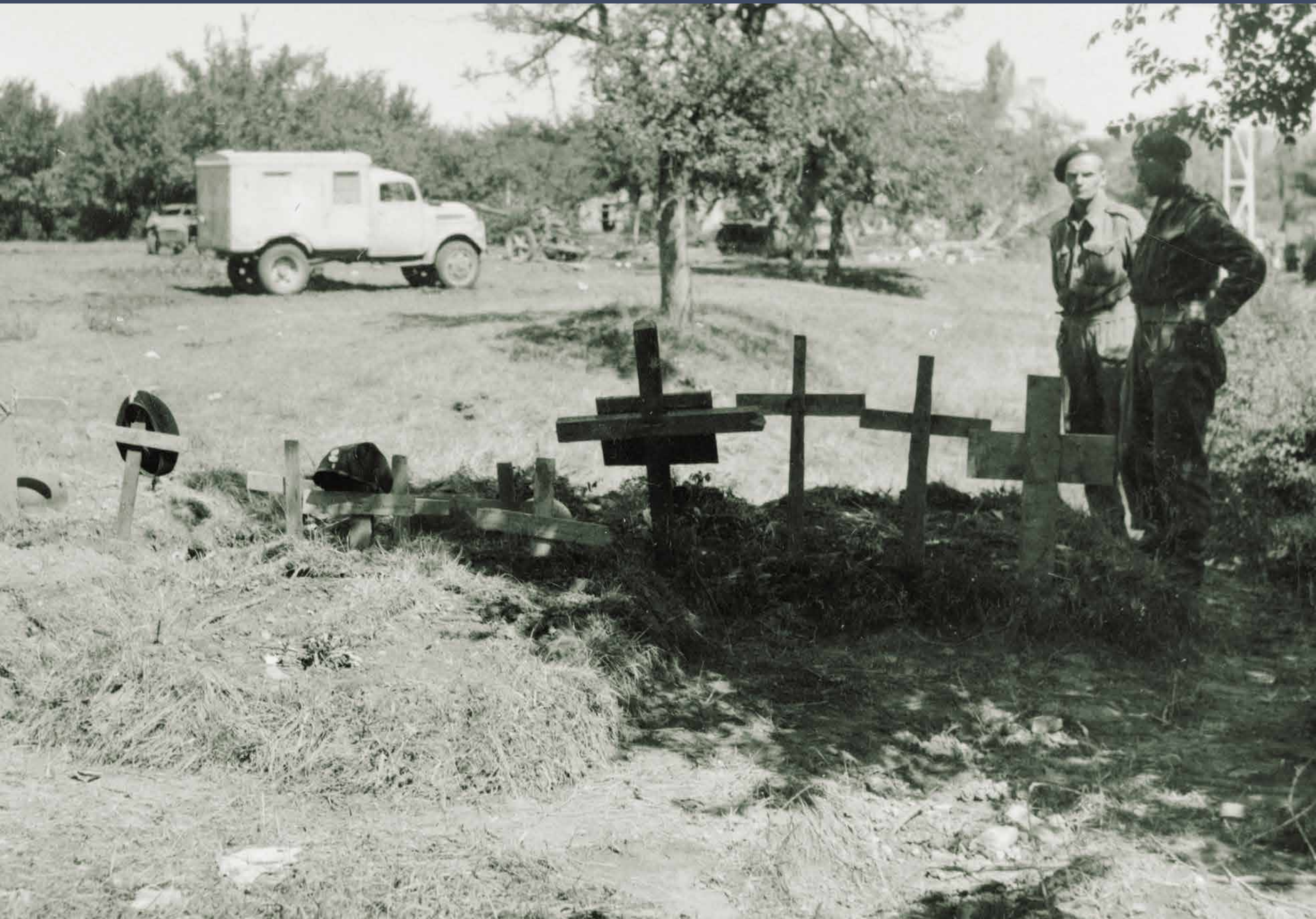
1 Dywizja, przydzielona do 2 Korpusu Kanadyjskiego, wylądowała na przełomie lipca i sierpnia we Francji, w pobliżu Caen. 8 sierpnia weszła do działań bojowych, które początkowo nie przebiegły pomyślnie. Zmiana ich kierunku doprowadziła do pomyłkowego zajęcia Mont Ormel (wzgórze 262, nazwane Maczugą), obok którego biegła droga ucieczki Niemców okrążonych w rejonie Falais. W zaciętych walkach 19–20 sierpnia 1 Dywizja utrzymała tę pozycję i pobliskie Chambois, co sprawiło, że jednostki niemieckie mogły przemieszczać się tylko przez gęsto ostrzeliwany tzw. korytarz śmierci. Zwycięskie starcie było pierwszą i największą bitwą żołnierzy gen. Maczka (zostało okupione wysokimi stratami własnymi: 588 poległych i zaginionych oraz 1500 rannych). Zgodnie ze słowami gen. Montgomery'ego, dowódcy sił brytyjskich, w bitwie pod Falaise 1 Dywizja była korkiem w butelce, w której zamknięci zostali Niemcy.

Stanisław Maczek 1892–1994

MONT-ORMEL 19–21 VIII 1944

Zniszczone niemieckie pojazdy na drodze pod Mont-Ormel, VIII 1944, fot. archiwum Mariana Zimnala, zbiory Imperial War Museums

Groby polskich żołnierzy, poległych w walkach pod Falaise, VIII 1944, fot. Józef Węglński, zbiory Imperial War Museums

Stanisław Maczek

1892–1994

BELGIA, HOLANDIA, NIEMCY IX 1944–V 1945

Mieszkańcy Bredy wiwatujący na cześć żołnierzy 1 Dywizji Pancernej, X 1944 r., zbiory IWM

Podziękowania pisane przez ludność Bredy na jednym z czołgów 1 Dywizji Pancernej, zbiory IWM

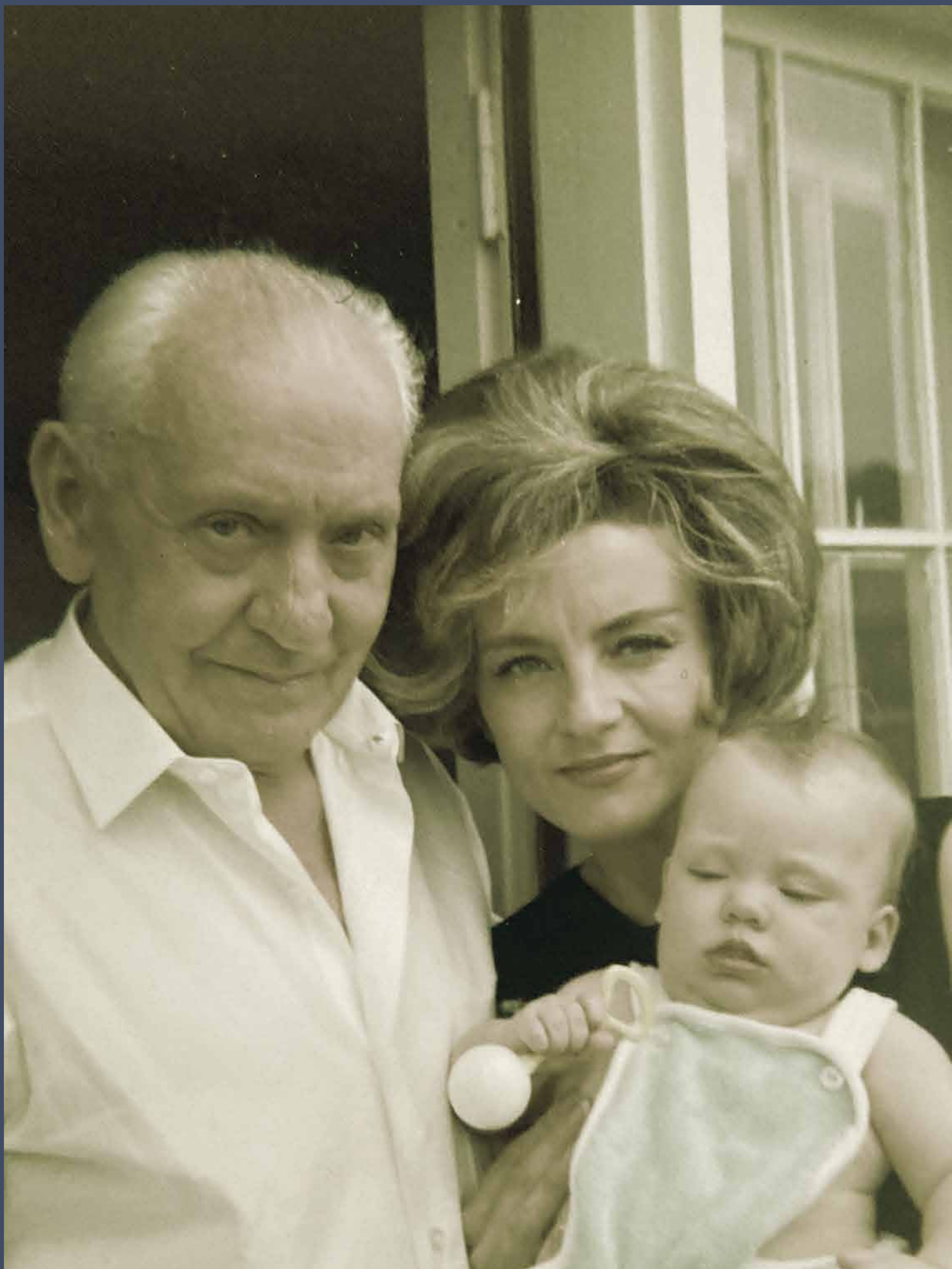
Wyzwolenie stalagu w Oberlangen, 12 IV 1945 r., fot. domena publiczna

Uzupełniwszy stany osobowe i sprzętowe 1 Dywizja prowadziła działania pościgowe w Belgii i Holandii, wyzwalając m.in. Ypres (6 września), północną część Gandawy (17 września) i Terneuzen, a następnie Bredę (29 października). Dzięki manewrowi oskrzydłającemu dywizji nie doszło wówczas do strat wśród ludności i uszkodzeń zabudowy. Jak wspominał gen. Maczek, w mieście nastąpił prawdziwy „karnawał, ulice pełne wiwatujących mieszkańców, kwiaty i festony, a wystawy sklepów oblepione podziękowaniami w języku polskim”. 9 listopada, po ciężkich walkach o Moerdijk, dywizja przeszła do obrony na linii Mozy. Za walki w trudnym dla broni pancernej terenie zyskała uznanie aliantów – 25 lutego 1945 r. gen. Maczek został odznaczony Komandorią Krzyża Legii Honorowej. 4 maja, kończąc swój udział w ostatniej ofensywie aliantów, już na terenie III Rzeszy, 1 Dywizja podeszła i zajęła Wilhelmshaven, główną bazę floty III Rzeszy. Podczas kampanii na Zachodzie dowodzona przez niego jednostka m.in. wzięła do niewoli ponad 52 tysiące żołnierzy przeciwnika, tracąc 975 poległych i 300 zaginionych. 20 maja Maczek zdał komendę, przejmując dowództwo I Korpusu. 1 Dywizja przez ponad rok wchodziła w skład sił alianckich okupujących Niemcy i popularność jej byłego dowódcy wyraziła się w tym, że nadano nazwę Maczków miejscowości Haren (Dolna Saksonia), gdzie schroniło się tymczasowo ok. 5000 Polaków, jeńców byłych obozów niemieckich, w tym ponad 1700 kobiet – uczestniczek powstania warszawskiego.

Stanisław Maczek 1892–1994

1 czerwca 1945 r. Stanisław Maczek został awansowany do stopnia generała dywizji. Od września przez rok, do ich demobilizacji, był dowódcą jednostek Polskich Sił Zbrojnych pozostających w Wielkiej Brytanii. 26 września 1946 r. Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej w Warszawie pozbawił gen. Maczka obywatelstwa polskiego. Decyzję tę uchylono dopiero w marcu 1989 r. Stanisław Maczek nie chciał wracać do Polski pozbawionej Kresów. W 1949 r. osiadł z rodziną w Edynburgu. Nie mając świadczeń przysługujących żołnierzom alianckim, musiał pracować jako robotnik fizyczny, a potem sprzedawca i barman. Mimo trudności życiowych nie tracił optymizmu, ciesząc się m.in. tym, że jego syn Andrzej ukończył Oksford, a potem został profesorem na politechnice w Sheffield.

Trzymając się z dala od polityki, Stanisław Maczek aktywnie działał w emigracyjnych organizacjach kombatanckich. Brał udział w uroczystościach w Belgii, Holandii, Francji i USA, nie opuszczał m.in. rocznic lądowania w Normandii i wyzwolenia Bredy, której honorowe obywatelstwo mu przyznano. Wyjazdy te ograniczył dopiero w latach 80-tych z względu na stan zdrowia. 11 listopada 1990 r. został awansowany przez prezydenta RP na uchodźstwie do stopnia generała broni. Otrzymał także tytuły honorowego obywatela Rzeszowa (marzec 1994), Krakowa (maj 1994) i Łańcuta. Zmarł w Edynburgu 11 grudnia 1994 r., w wieku 102 lat. Do końca życia zachowywał sprawność umysłową, zgodnie z jego ostatnią wolą został pochowany na cmentarzu żołnierzy polskich w Bredzie.

Stanisław Maczek z córką i wnuczką, rok 1965, zbiory Karoliny Maczek-Skillen

Dom, w którym gen. Maczek mieszkał w Edynburgu, fot. Kim Traynor, licencja

Stanisław Sosabowski 1892–1967

Generał brygady Wojska Polskiego. We wrześniu 1939 roku dowodził (w stopniu pułkownika) 21 Pułkiem Piechoty „Dzieci Warszawy”, który brał udział w bitwie pod Mławą, a następnie uczestniczył w obronie Warszawy. Po kapitulacji i ucieczce z niewoli, wstąpił do pierwszej polskiej organizacji zbrojnej „Służba Zwycięstwu Polski”.

Na rozkaz przełożonych wyruszył do Paryża, do którego dotarł 21 grudnia 1939 roku. Po spotkaniu z gen. Sikorskim został mianowany dowódcą, najpierw 1 Dywizji Grenadierów, a następnie 4 Dywizji Piechoty. 19 czerwca 1940 roku płk Sosabowski wraz z częścią swoich żołnierzy został ewakuowany do Wielkiej Brytanii, gdzie objął dowództwo 4 Brygady Kadrowej Strzelców, przekształconej w 1 Samodzielną Brygadę Spadochronową.

W połowie 1944 roku Brygada została podporządkowana dowództwu brytyjskiemu. Pułkownik Sosabowski dostał awans na generała brygady.

Między 18 a 25 września Polacy wzięli udział w nieudanej operacji „Market Garden”, której celem było m.in. opanowanie przez aliantów mostów w miejscowościach Nijmegen i Arnhem. Podczas walk pod Arnhem Brygada poniosła duże straty, a gen. Sosabowski (pomówiony o niesubordynację) rozkazem z 27 grudnia 1944 roku, został odsunięty od dowodzenia.

Po wojnie pozostał w Wielkiej Brytanii. Pozbawiony świadczeń kombatanckich przez wiele lat pracował jako robotnik magazynowy. Zmarł 25 września 1967 roku w szpitalu w Hillingdon. Od 1969 roku spoczywa na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach w Warszawie.

Fot. Władysław Prytyś, zbiory Imperial War Museums

Stanisław Sosabowski 1892–1967

Szkoła realna w Stanisławowie, zbiory Biblioteki Narodowej

Stanisław Sosabowski ok. 1910 roku, zbiory Centrum Kultury Polskiej i Dialogu Europejskiego

Urodził się w galicyjskim Stanisławowie, był synem robotnika kolejowego, który zmarł w 1904 roku. Matka zajmowała się surowym wychowywaniem czwórki dzieci, mieszkając z nimi w jednym pokoju z kuchnią. Niedożywiony, najmniejszy w klasie, ale mający bardzo dobre wyniki w nauce, Stanisław pomagał rodzinie uniknąć skrajnej biedy poprzez udzielanie korepetycji z matematyki i języka francuskiego. Tym samym nie miał właściwie dzieciństwa, wyrabiając w sobie determinację, samodzielność i zaradność życiową. W szkole zaangażował się w działalność niepodległościową i gdy zdał w 1910 r. z wyróżnieniem maturę, był od dawna członkiem Polskich Drużyn Strzeleckich. Po powrocie do Stanisławowa z rocznego kursu w krakowskiej Wyższej Szkole Handlowej, w styczniu 1912 r. został komendantem jednej z nich; działał również w ruchu skautowym. W 1913 r. odbył zasadniczą służbę wojskową w armii austro-węgierskiej, a następnie ukończył Szkołę Oficerską Związku Walki Czynnej. Po wybuchu I wojny światowej został wcielony do c.k. 11 Dywizji Piechoty. Nie walczył długo z Rosjanami, ponieważ 15 czerwca 1915 r. odłamek uszkodził mu prawe kolano (doszło do porażenia nerwu) i cierpiał przez kilka lat na częściowy niedowład nogi. Służbę kontynuował jako archiwista, awansując na początku 1918 r. do stopnia porucznika i uzyskując przeniesienie do Lublina. Wcześniej, podczas rekonwalescencji w czeskim Ołomuńcu, ożenił się z Marią Tokarską. Na początku 1917 r. w Brnie urodził się jego pierwszy syn; drugi przyszedł na świat już w odrodzonej Polsce.

Stanisław Sosabowski 1892–1967

Pptk Sosabowski (na zdjęciu drugi z lewej), fot. B. Furmanek, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Dwa tygodnie po bezkrwawym końcu c.k. rządów w Lublinie, Stanisław Sosabowski otrzymał awans na kapitana. Szybko okazało się, że doskonale radzi sobie w roli kwatermistrza, stąd w lutym 1920 r. przydzielono go do sekcji organizacyjno-administracyjnej Ministerstwa Spraw Wojskowych. Reprezentując ją, od lata 1920 do marca 1921 r., przebywał we Francji. W listopadzie awansowano go do stopnia majora. Ówczesny przełożony napisał, że Stanisław Sosabowski ma wyjątkowe kwalifikacje, w tym m.in. „umiejętność uchwycenia całości przy równoczesnym przewidzeniu wszelkich szczegółów”. Po powrocie do kraju i odzyskaniu sprawności w nodze, starał się o przeniesienie do korpusu oficerów piechoty, ale w październiku 1922 r. skierowano go na roczny kurs w Wyższej Szkole Wojennej, po którym został szefem Wydziału Zaopatrzenia w Oddziale IV Sztabu Generalnego. W kwietniu 1927 r., mimo braku choćby jednego dnia służby liniowej, został podpułkownikiem i krótko potem otrzymał upragnione przeniesienie. W grudniu 1929 r., po konflikcie z przełożonym na tle nadmiernej samodzielności, został skierowany jako wykładowca do Wyższej Szkoły Wojennej. Na początku 1937 r. został dowódcą pułku w Zamościu. 8 października 1938 r. jego młodszy syn, 16-letni Jacek, postrzelił się śmiertelnie z broni służbowej ojca. Ponieważ kilka miesięcy wcześniej starszy Stanisław odniósł kontuzję kręgosłupa, Sosabowski poprosił o urlop. Podczas pobytu w sanatorium zdołał wrócić do równowagi psychicznej. Uznano, że może kontynuować służbę – w marcu 1939 awansowany na pułkownika.

Stanisław Sosabowski 1892–1967

W dniu wybuchu II wojny światowej płk Sosabowski był dowódcą stołecznego 21 Pułku Piechoty „Dzieci Warszawy”, w którym od lutego zadbał o przywrócenie dyscypliny oraz podniesienie poziomu wyszkolenia i tężyzny fizycznej. 3 września dowodził wykonanym wzorowo natarciem w kierunku Przasnysza, a następnie, w rezultacie rozproszenia reszty dywizji, utworzył zgrupowanie, które doprowadził do twierdzy modlińskiej. Od 14 września był dowódcą obrony odcinka Grochów na warszawskiej Pradze, mając pod komendą jeszcze jeden pułk piechoty. Po kapitulacji stolicy (28 września) bardzo szybko uciekł z niemieckiej niewoli razem z synem, lekarzem wojskowym, i wstąpił do konspiracyjnej Służby Zwycięstwu Polski. Wysłany 21 listopada do Bukaresztu, miesiąc później po zmianie rozkazu znalazł się w Paryżu. Ostatnim jego przydziałem we Francji było stanowisko zastępcy dowódcy organizowanej dopiero 4 Dywizji Piechoty, którą po niemieckiej inwazji na Europę Zachodnią musiał skierować do portów atlantyckich.

20 czerwca, jako ostatni jej żołnierz, zaokrętował się w La Pallice na statek brytyjski i dwa dni potem dotarł do Anglii.

Obrona Warszawy, IX 1939 r., zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Polscy poborowi we Francji, 1940 r., fot. Czesław Datka, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Evakuacja Wojska Polskiego z Francji do Wielkiej Brytanii, grupa żołnierzy na statku, VI 1940 r., fot. archiwum Tadeusza Szumańskiego, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Stanisław Sosabowski 1892–1967

Po przybyciu do Glasgow samorządnie objął komendę nad wszystkimi żołnierzami polskimi, którzy tam byli, przywracając dyscyplinę i organizując wraz z miejscowymi władzami przerzut do obozów pod miastem. Początkowo był komendantem jednego z nich, potem otrzymał rozkaz sformowania kadry brygady, którą mieli zasilać ochotnicy z Kanady. W sierpniu 1940 r. otrzymała ona nazwę 4 Brygady Kadrowej Strzelców. 8 października, po osobistym wystąpieniu o nominację do Naczelnego Wodza, Sosabowski został dowódcą jednostki i zaczął wykorzystywać swoją niespożytą energię do pracy organizacyjnej, która była jego żywiołem. Na początku 1941 r. podjęto decyzję, że w 4 Brygadzie będą szkoleni żołnierze mający trafić do Polski dzięki skokowi ze spadochronem. Pierwotnym zamiarem było sformowanie oddziałów spadochronowych przy innych jednostkach, ale „Sosab” doprowadził do tego, że w połowie 1941 r. jego podkomendni byli dużo lepiej wyszkoleni pod tym względem. W rezultacie 23 września gen. Sikorski zdecydował, że 4 Brygada zostanie przemianowana na 1 Brygadę Spadochronową, bezpośrednio podlegającą Wodzowi Naczelnemu. Oznaczało to ogromną swobodę w organizacji i szkoleniu, którą jej dowódca wykorzystał do pokazania, że może stworzyć elitarną jednostkę na poziomie brytyjskich czy amerykańskich. Problem polegał na tym, że Brytyjczycy starali się włączyć ją do swoich sił powietrzno-desantowych, a Sosabowski odrzucał te propozycje, z miejsca zrażając do siebie dowodzącego nimi gen. Fredericka Browninga.

Ćwiczenia 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Żołnierze podczas ćwiczeń strzelania z moździerza, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Żołnierze podczas ćwiczeń strzelania z moździerza, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Stanisław Sosabowski 1892–1967

POLSKIE CENTRUM SZKOLENIA SPADOCHRONOWEGO W LARGO HOUSE

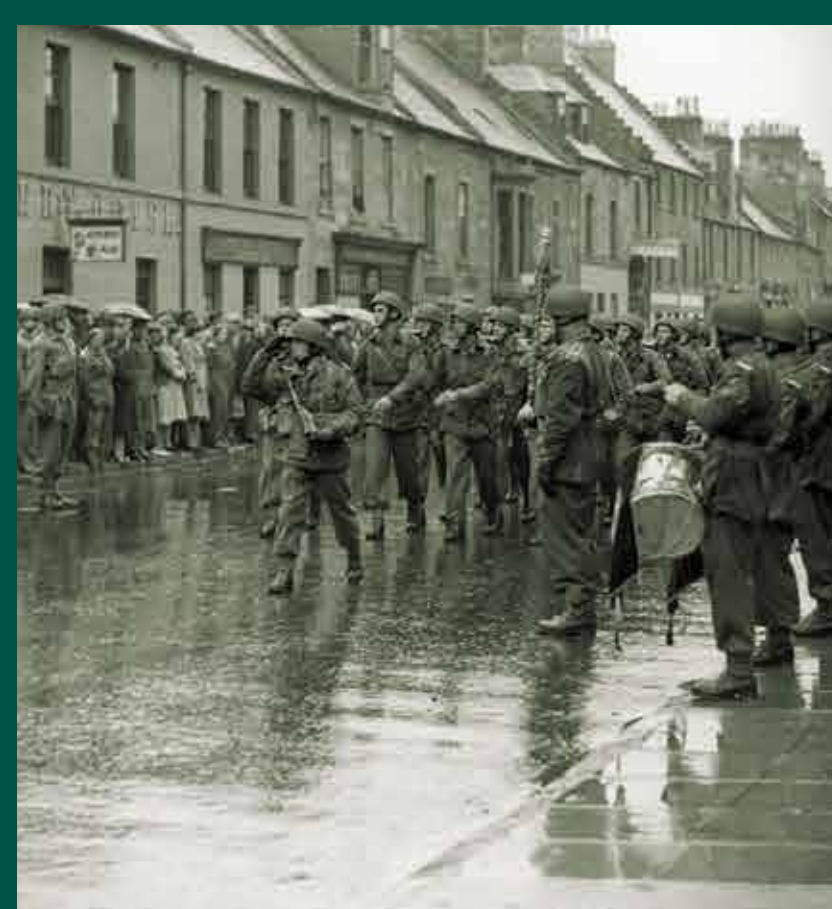
Szkocja, marzec 1942 roku, fot. W. T. Lockyear, zbiory Imperial War Museums

Stanisław Sosabowski 1892–1967

W połowie czerwca 1944 r. płk Sosabowski został awansowany do stopnia generała brygady. Podjęta pod naciskiem Brytyjczyków przez rząd na uchodźstwie decyzja o wykorzystaniu 1 Brygady na froncie zachodnim, a nie dla wsparcia Armii Krajowej, wywołała u niego i jego podkomendnych wielkie rozgoryczenie. Po wybuchu powstania warszawskiego musiał pacyfikować buntownicze nastroje w kilku kompaniach. Nie chcąc wysyłać swoich żołnierzy do beznadziejnej walki, podczas narad związanych z planowaniem operacji „Market Garden”, podczas której jednostki spadochronowe miały zdobyć newralgiczne mosty w Holandii, wyrażał opinię, że jest zbyt ryzykowna, przestrzegając zwłaszcza przed lekceważeniem oddziałów niemieckich. Ponieważ jednak obawy – jak się okazało uzasadnione – wyrażał charakterystycznym dla siebie oschłym tonem, niemal opryskliwie, nie zyskał zwolenników wśród dowódców alianckich.

Święto Pułkowe 1 SBS w Leven, 23 IX 1943 r. Gen. Kukiel przekazuje płk. Sosabowskiemu sztandar ufundowany przez mieszkańców hrabstwa Fife, zbiory Imperial War Museums

Uroczystości związane z wręczeniem 1 SBS sztandaru przywiezionego z okupowanej Warszawy, 15 VI 1944 roku, fot. Czesław Datka, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Stanisław Sosabowski 1892–1967

OPERACJA MARKET GARDEN” 17–26 WRZEŚNIA 1944

Niemiecka piechota, zbiory Imperial War Museums

Polska 1 SBS, zbiory Imperial War Museums

Brytyjscy spadochroniarze na pozycjach obronnych pod Arnhem, fot. D. M. Smith, zbiory Imperial War Museums

Żołnierze 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej gen. Sosabowskiego w Driel, zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego

Stanisław Sosabowski 1892–1967

Oskarżenia o niesubordynację i naciski gen. Browninga, by ktoś zastąpił Sosabowskiego doprowadziły do tego, że prezydent RP podpisał wniosek o odwołanie dowódcy Brygady. Pod koniec grudnia 1944 r. zdał on komendę, odchodząc po paroletniej pracy. W poczuciu bardzo niesprawiedliwego potraktowania, z wielkim żalem do przełożonych, którzy nie bronili go przed oszczerstwami Brytyjczyków. W 1948 r., po 34 latach nieprzerwanej służby, pod koniec której był inspektorem części jednostek tyłowych, Stanisław Sosabowski został zdemobilizowany. By się utrzymać, najpierw założył z byłym podkomendnym firmę meblową. Gdy splajtowała, od 1949 do 1966 r. pracował jako magazynier, a potem monter w wytwórni części samochodowych. Nigdy nie rozważał powrotu do Polsk. Nie przyjął też obywatelstwa brytyjskiego (pozostał bezpaństwowcem), uważał się za uchodźcę politycznego. W 1959 r., po śmierci swojej żony, którą sprowadził do Londynu, ożenił się powtórnie. Ściągnął do Wielkiej Brytanii również syna, który jako żołnierz AK walczył w powstaniu warszawskim i w rezultacie rany twarzy stracił wzrok. Udzielał się wyłącznie w organizacjach kombatanckich. Wydał dwie książki o charakterze wspomnieniowym. Zmarł 25 września 1967 r., w wyniku zawału serca. Dwa lata później, zgodnie z ostatnią wolą, byli podkomendni przewieźli jego prochy do Warszawy, gdzie zostały pochowane na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach. W tym samym miejscu spoczęły szczątki pierwszej żony i syna, który zmarł w 2000 r.

Wydawca: Muzeum Historyczne w Lubinie

Koncepcja wystawy: Marek Zawadka

Teksty: Wojciech Holicki

Korekta: Dorota Gońda, Zorika Mikołajczak

Koordynator projektu: Ewelina Haduch

Opracowanie graficzne: Tomasz Pulwer

75. ROCZNICA OPERACJI „MARKET GARDEN”, HOLANDIA IX 2019

Pokaz skoków spadochronowych, fot. Piotr Bieruta